PİYASA SEMALARINDA HAYEK'İN VE WEBER'İN GÖRÜNTÜSÜ

Prof., Dr. **Z. Özdemir**

HAYEK'S AND WEBER'S ECONOMIC VİEWS

Prof., Dr. **Z. Ozdemir**

Abstract
Hayek and Weber, although influenced by the ideas of Smith, Marx and neoclassical, have attempted to reformulate up to criticize these ideas. It can be argued that these initiatives had been due to historical and intellectual reasons.
Key words: Hayek, Weber, Market.
Anahtar kelimeler: Hayek, Weber, piyasa.

Hayek'in piyasa anlayışı, İktisat ilminin babası konumunda Smith'in, onun takipçisi Ricardo'nun, Marx'ın, Keynes'in ve nihayet Weber'in formüle ettikleri piyasa olgusunun "çatallaşma" noktasında durur. Ancak Hayek'in bu duruşu kendinden öncekilerin bakiyesi olmadığını fakat onların parazitlerini ayıklayarak, nispeten toplamları olma özelliğini kazandırmıştır.Yazılarının bazen karmaşık bazen oldukça sade ve bazen de kendi içerisinde çelişkileri olduğu için piyasa tarihinin çatallaşma noktasında demlenmeye durması oldukça normal bir olgu gibi görünmektedir. Buna rağmen Hayek, kendinden öncekilere nazaran piyasa teorisinin temel ögelerini daha uyumlu ve tutarlı bir şekilde oluşturmayı başarmıştır. Hayek, piyasaların kendi yıkım tohumlarını içerisinde barındırır fikrinden ziyade, kendi gelişim olgularını içerisinde taşıdığını düşündüğü için Marx'ın, piyasaya sınıf merkezli bakışından uzaktır. Onun inancında, çağdaş piyasalar, kendi içerisinde tutarlı, keşif ve catalaxy aracılığıyla kendini yıkmayacak tam aksine olgunlaşacaktır. Hayek'in piyasa kavramlaştırmasına dair biçimsel özellikler de zaten bu kavramların "deruni" yapısında aranmalıdır.

Hayek'in piyasa anlayışında, görünmez elin işlerliğinin etkin olmaması halinde fonksiyonlar dengesinde meydana gelen bozulmalardan ziyade, piyasanın en derininde bulunan karakterin aranışı vardır.

Smith'in, Marx ve neoklasiklerin düşüncelerinden etkilenmiş olmasına karşın Hayek, bu düşünceleri eleştirmek kadar yeniden formüle etmeye girişmiştir. Bu girişim, tarihsel ve entellektüel nedenleri dolayısıyla olduğu söylenebilinir.

Hayek'in eserleri, kendinden önceki piyasa çalışmalarına değer kazandıran ve yeni bir yön tayin etmesinde spekülatiflikten uzak parçalanmış piyasa tarihini bütünleştiren niteliktedir. Hayek, insan-toplum anlayışının bilimselliği ile gündelik piyasa ve felsefesi arasındaki sınırı veya ayrıştırmayı aşarak bütünleştirmeye çalışan bir enterdisipliner bir kişiliktir.

Hayek piyasayı, feodalizmin kalıntısı ve pre-kapitalist dönemin uzantısı olmaktan kurtararak ona, "toplumun" ihtiyaçlarını ya da fiziksel zevklerini tatmin eden bir kişilik kazandırmıştır. Bir başka ifade ile Hayek, nesnelerin yönettiği piyasayı, aktörlerin yönettiği veya "keşif" yaptığı bir kurum haline getirmiştir. Böylece pre-kapitalist dönemin eşya-insan çatışmasına son vermiştir. Smiht ve Ricardo'nun Ortodoks teorik ekonomi geleneğini piyasa günceline taşıyarak yeniden yaratmıştır. Bilindiği gibi hiçbir büyük fikir tek bir beynin eseri olmayıp kendinden öncekilerin doğal sentezinin ürünüdür. Hayek piyasaya yaklaşımı da, böyle bir sentezin sonucudur. Bu nedenle Hayek piyasa kavramını, biçimsel olarak değil, serbestçe, doğasına ilişkin özlü bir şekilde yani, hakikatte piyasa hangi anlama geliyorsa o anlamda kullanmıştır.

Hayek, Marx'ın dramatik bir şekilde sınıf çatışmasına dönüştürdüğü piyasa kurumunu, bireysel çıkar olgusunu sosyo-psikolojik norm kazandırarak piyasayı insanlaştırmıştır. Bu bir anlamda, piyasanın içsel dinamiğiyle, aktörlerin kendilerine özgü dışsal unsurlarının birlikte oluşturduğu yeni bir toplum modelinin ön hazırlığı gibi görünmektedir. Kısacası, Hayek'in elinde piyasa kendi kavramları ile yüzleşiyor (veya kendi kendisi ile yüzleşmekten çekinmiyor)ve bu kavramlarla piyasanın analizini Hayek, bireysel ve toplumsal kurtuluşun belirtisi olarak görüyor.

Hayek'in gelişmesinde Birinci dünya savaşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu dağılışı ve yükselen Alman ve Slav milliyetçiliği etkin rol oynamıştır. Bu süreçte önce düşünsel tartışmalar gelişmiştir. Bu tartışmların bir ucunda C.Menger'in başlattığı, Mises (Viyana Ticaret Odası Başkanı), Bohm-Bewark (Avusturya Cumhuriyetin ilk Maliye Bakanı) ve Hayek ve Schumpeter (Kısa süreli bir Maliye bakanlığı yapmıştır) bulunuyordu. Diğer ucunda ise, sosyalist iktisatçılardan, Otto Bauer (geçiçi hükümetin Dışişleri Bakanı), Karl Renner (1918'deki geçiçi hükümetin ilk Başbakanı) ve Rudolf Hilferding vardı.

Fonksiyonlar dengesinin bozulmasının bir göstergesi olarak görülen piyasa, bir anlamda Hayek'le tekrar dirilmiştir. Piyasasının maddi ve manevi unsurlarının, potansiyel yaratıcı bir güç olarak alınması, piyasaya sosyolojik ve ekonomik bir kurum kimliğine kavuşturmuştur. Bu kimlik, verimsiz kabul edilen irrasyonel unsurların piyasada etkinlik kazanmasıdır. Piyasanın derunileşmesi, maddi ödüllerin (karın) dağılımın bakımından eşitçi olmayan farklılaşmayı nispeten en aza indirecek gibi durmaktadır. Dolayısıyla, piyasadaki aşırı karın dağılımının yeniden düzenlenmesi piyasayı daha sosyalleştirmiş olacaktır.

Hayek'in piyasa analizine, kendini savunan bireyin özgür ruhunun bilimsel mekanizmaları hakimdir. Yani, Hayek, piyasa analizine piyasa koşullarında bireylerin kişisel gelişim ve evrimlerinin kuramı getirmiştir. Sağlıklı piyasa toplumunun oluşumunda piyasa ruhunun gelişimi veya aksine çözümlenmesinin düzenli bir şekilde analiz eden Hayek, doğal olarak eski klasik görüşleri de bir tarafa bıraktığı söylenemez.

Hayek'e göre piyasa nasıl uygun toplumsal ve kültürel koşulları bulduğunda gelişiyorsa ekonomide aynı şekilde gizli güçleriyle birlikte doğurur.

Hayek, belirli ekonomik reçeteler hazırlamaktan çok, felsefi argümanları ve buradan da hareketle ekonomik ve siyasal bir ahlak üretmiştir. Populer bilince nüfus eden Hayek'çi kocakarı ilaçlarına karşı koymak pratik ve amprik açıdan yeterli değildir [2].

Hayek sadece uzun ömürlülüğü veya büyük verimliliği değil, neo-liberal ekonomi politiğe verdiği düşünsel temellerinin gücüyle de neo-liberal düşünürler arasında en dayanıklısıdır [3].

Hayek'e göre serbest piyasa uygarlığın kendiliğinden bir ürünüdür. Tasarlanmadan daha çok, rastlantısal olarak doğan bu ürün, hiçbir kimseden taraf değildir ve hiç kimse arasında ayrım gözetmez. Bu anlamda Hayek'te eşitsizlik yoktur.

Hayek'in kendi kendisine verdiği görev, serbest piyasaya dayalı anayasal liberalizmin kendi bilincine varmasını ve cinlerin anayasasının sihirli lambasına geri dönmesini sağlamaktır [4].

Değer, bireysel malların veya mal miktarının bireyler için taşıdığı önemdir.;Çünkü, ihtiyaçlarımızın tatmin edilmesi için onların yönetimine bağımlı olduğumuz bilincindeyiz. (Menger'in The Principles of Economics 1871 de basılan kitabındaki F.Hayek'in giriş yazısından) Böylelikle bireyler bütün mal ve hizmetleri kendi kişisel tercihlerine göre sıralandırabilmelidir. Bu öznel değer anlayışı Avusturya okulunun temel öncülü olmuştur. Fiyatlar, mal ve hizmetlerin değerlendirilmesini yapan ve tercihlerine göre gelirlerini nasıl en iyi harcayacaklarını hesaplayan ekonomik aktörler tarafından konulur. Menger'e göre, fiyat sadece "birey ekonomileri arasındaki ekonomik denge belirtisidir" [5].

Mises Sosyalizm'e tüketici talepleri ve kaynak kıtlığını dikkate almadığını yönüyle karşı çıkar. Talep ve kaynakların sonsuz ve durmaksızın değişen bileşimleri, bir merkezi planlama sistemi tarafından, hiçbir zaman ikinci plana atılmazdı6. Mises2in başlattığı tartışmaya Polonyalı O.Lange ile Britanya'lı Sosyalist iktisatçı H.D.Dickinson katılmışlar ve ona etkin karşı cevaplar vermişlerdir. Ancak, bunlar, kaynak dağılımının emek değeri alarak analiz etmeyip, Marshal'İn ve Neo-Klasik iktisadın fiyatlarının belirlenmesinde deneme yanılma olasılığına ilişkin varsayımlarla bir sistem kurmaya çalışmışlardır. Özellikle Lange, kapitalizm yapabileceği her şeyi yapabilecek ama ayrıca kapitalizm yeteneklerinin ötesindeki toplumsal hedefleri gerçekleştirecek bir sosyalist ekonomi kurmaya planlamıştır. Lange, merkezi bir planlama organının, deneme-

yanılma süreci aracılığıyla, devlet mülkiyetindeki işletmelerin faktör fiyatlarını, kapitalist piyasayı taklit eden, ama karın azamileştirilmesini içermeyen bir model geliştirmiştir. Bu modelde merkezi planlama fiilen piyasanın yerine konulmasını, iktisatta ilk kez organ nakli olarak görülebilinir. Bu organ mal ve hizmetlerin "gölge fiyatlarını" (piyasayı gölgelediği için) öyle bir tarzda tesbit edecektir ki;arz miktarı talep miktarına eşit olacaktır. Dolayısıyla, sosyalist yöneticilerde, kapitalist işletme yöneticilerin fiziki planlamalarında temel aldıkları "marjinal maliyet-fiyat eşitliği" noktasında üretimlerini planlayacaklardır. Böylece kapitalizmde olmayan fakat sosyalizmde olan şirketin iç bütünleşmesindeki toplumsal maliyetlerde marjinal maliyete ilave olmuş olacaktır. Emek değeri temel almayıp, piyasa merkezli bu yaklaşım O.Lange'yi ilk bakışta piyasa sosyalisti konumuna kaydırmıştır. Bu yaklaşımı ekonomik bilginin niteliği açısından acımasızca eleştiren Hayek olmuştur. Hayek'in eleştirisindeki temel argüman, bilginin ve toplumsal düzenin yapısına ilişkindir.

Hayek bilgi teorisi olarak ele alınan bu argümanda ekonomik bilginin kendi doğası itibarıyla, bireysel veya kollektif tek bir beynin alabileceği ekonomik kararlara ilişkin tüm faktörlerin bilinemeceği esası vardır. Ayrıca tek bir otorite de bireyleri bilgisini etkin bir biçimde merkezleştiremez. Hayek'e göre ekonomik açıdan önem taşıyan bilginin büyük kısmı "zaman ve durum " bilgisidir [7]. Bilindiği gibi, zaman ve durum bilgisi çoğunlukta kısa ömürlü ve her zaman yanıltan zımni bir bilgidir.

Hayek, bilgiyi, toplumsal bir ürün olmaktan çok, "bireysel" bir vasıf olarak görür. Bilgiyi, fiziksel bir karakter gibi görün Hayek, salt akıl ve beden birdir ve bireyin bilgisi de bunların ayrı ayrı ve eşsiz bir biçimde yaşadığı şey olarak değerlendirir.

Hayek, amaçlı eylemin toplumsal sonuçlarının asla bilinemeyeceğini ifade eder. Bu temel varsayımla toplumsal düzen ve toplumsal gelişme, bireylerin faaliyetleri ile kestirilemez. Toplumsal düzen ve gelişme evrimi, amaçlanmamış deneyin bir sonucudur. Toplumsal bir sonucu tasarlama ya da düzenlemeye yönelik her hangi bir eylem, veya davranış, uygarlığın doğal süreçlerine müdahale demektir ki, o da yıkıcı ve ahlak dışı sonuçlar yaratır [8].

Alternatif bir bilgi anlayışı ve bilginin toplumsal ve ekonomik üretimi, dağıtımı ve kullanımı, neo-libarel siyaset ve iktisat teorisinin karşısına açıkça çıkarılmamış ve ekonomik bir örgütlenme modelini oluşturmak için kullanılmamıştır [9].

Derdes Weber

Smith ve Marx düşüncelerinden etkilenmiş olmasına karşın Weber, bu düşünceleri eleştirmek kadar yeniden formüle etmeye girişmiştir. Bu girişim, tarihsel, dinsel ve entellektüel nedenler dolayısıyla olduğu söylenebilinir. Bu bağlamda Weber'in Marx'ın "sınıf, statü ve parti üçlüsünü tersine geliştirerek çevirdiği savunulur [10]. Weber için sınıf kavramı her zaman için insanların onun farkında olup olmamalarından bağımsız olarak var olan piyasa menfaatleri anlamına gelmiştir. Bu nedenle Weber'in, topluluklar şeklinde olan statü grupları, pazar ortamından kaynaklananlardan daha çok, onların gruplaşma ölçütü üzerine bina edilmiş olmaları gerçeğinden türetmiştir [11]. Bu anlamda Weber sınıfı üretim ilişkilendirerek ifade bulundururken, statü gruplarını belirli hayat tarzları biçiminde tüketimle ilişkilendirmiştir. Ayrıca Weber, statü gruplarının ilişkilerinin birden çok ilişkiler eksenine oturtarak, piyasada gelişen ilişkilerden daha üstün tutmuştur.

Bilindiği gibi Marx sınıfı salt ekonomik bir olgu olarak almış ve sınıf çatışmasını maddi menfaatler çarpışmasına bağlamıştır. Weber ise, toplumu ekonomik çıkar bölünmesi ile oluşan sınıf, farklı statüleri oluşturan topluluk kimliliğinin parçalanmasına karşılık geldiğini ileri sürerek Marx'tan ayrılmıştır. Buna ilave olarak Weber, öznel bir değerlenmeye bağımlı olan statüyü toplumun katmanlaşma boyutu olarak kabul etmiştir. Weber bu katmanlaşmadan bağımsız değişken bir faktör olarak ta "iktidar" boyutunu eleştirel ve anlamsal sosyolojisine katmıştır. Weber bu ayrımı yaparken sosyolojik tahlile "sahipçi ve kazanıcı sınıflar" diye iki kavramı daha kazandırmıştır. Ona göre, bir yanda ... kazançlar için kullanılışlı olan mülkiyet türleri ve diğer yanda... pazara sunulacak hizmet türleri;böylece karışık tipoloji çıkar ortaya. Pazar kazanımları elde edilecek mülkiyet türleri, her ne kadar –sahipçi ve kazanıcı sınıflar şeklinde-genelde ikiye ayrılsa da büyük ölçüde değişkendirler ve hakim sınıflar içinde farklı bir çok türde çıkarlar üretirler [12].

Weber, rasyonel kapitalizmin irrasyonel kapitalizm formları karşısındaki ayırt edici özelliğinin, olabildiğince çok kazanç, mal ve mülk elde edebilme amacı değil, sürekliliği olan

rasyonel kapitalist teşebbüs aracılığı ile elde edilen ve sürekli olarak yenilenen bireysel özel kar motivi olduğunu vurgular [13]. Siyasi şanslar, spekülatif kanallar gibi rastgele kazançları düşünmeden iktisadi faaliyetleri hesaplı, objektif bir işletme aracılığı ile getireceği kara bel bağlamak anlatımında rasyonel davranan bireyler tarafından "özel kar" elde etme amacıyla işletilen serbest girişimler üzerinde yükselen ve bütün sosyal sahalara damgasını vuran bu kapitalizm modern bir olgudur [14].

Weber' e göre irrasyonel kapitalizm evrensel olarak mevcuttur;rasyonel kapitalizm ise batı dünyasına hastır. Bu anlamda batının modern kapitalizmine rasyonel işletme kapitalizmi" de denilir. Kısaca, kapitalizm ayırt edici dinamikleri "rasyonel birey ve rasyonel girişim"dir [15]. Bir başka ifade ile, Weber, İktisadi eylemin yapısını veya modern ekonomik faaliyetin oluşum sürecini ve işleyişini açıklamada üç ideal tipten yararlanmıştır;Rasyonalizm, burjuvazi ve kapitalizm.

Weber, din olgusunun ekonomik zihniyete etkisini sistemli bir şekilde analiz eden ilk düşünürdür. İncelemelerinde, psikoloji ve sosyolojiyi adeta ekonomik olgu ile bütünleştirmiş ve ekonomik rasyonelitenin ve girişimciliğin belirli dinsel görüşlerin sonuçları olduğunu belirtmiştir [16].

Weber, dünya dinlerini, zaman, madde ve çevreye ilişkin tutumlarına göre iki kategoriye ayırmaktadır. Kontemplatif-mistik ve aktif – çileci (asetic) dinlerdir. Pozitif nitelikte bir ahlaki faaliyeti aktif çileci dinler, Tanrısı için mücadele eden disiplinli ve görev bilinci gelişmiş;mistik dinler ise içe dönük ve münzevi, dünyadan kaçan, dünya ile mücadeleyi gereksiz gören birey tipolojileri geliştirecektir.

Weber, sınıf, statü ve partilerin üçünü de iktidar dağılımına ilişkin olgular olarak görür ve partileri, modern rasyonel devlete bulunabilecek bir argıt olarak tanımlar.

Weber'in soyut modern kapitalist gelişme modeli'nin iki temel özelliği, onun görüşlerini Marx'tan kesin bir biçimde ayırır. Bunlardan birincisi, onun "kamulaştırma" analizinde bulunmaktadır. Weber için işçinin kamulaştırılması endüstriyel alanla sınırlanmaz;Bu sadecei toplumun başlıca tüm kurumsal sektörlerinde bulunan çok daha yaygın bir kamulaştırma süreci içinde bir ögedir. İşçinin kendi üretim araçlarının kontrolünden koparılması, resmi memurların yönetim araçlarının kontrolünden ayrılması ve orduda askerlerin savaş araçlarının kontrolünden uzaklaştırılması aynı sürecin farklı yansımalarıdır. İkinci faktör ise, Weber'in rasyonaliteyi ele alış şeklidir. Marks için teknik akılcılık ile hakimiyet akılcılığı arasında özsel bir ayrım olmasına karşın (kapitalizmde nesneleştirme ve yabancılaşma aynı potada erimeyi gösteriri, ama bunlar kapitalizmin aşılmasıyla gelinen sosyalizm aşamasında ayrıcalıklardır);Weber için akılcılık türleri, modern kapitalist düzenin yayılmasının icap ettirdiği genel rasyonalizme sürecinde kaçınılmaz olarak birbirine bağlar. Yani, Weber, Marx'ın ayırdığı, teknik ve hakimiyet akılcılığını birleştirerek genel bir rasyonelleşme sürecinde birbirine bağlamış ve bunu da bürokratikleşme kavramına atfetmiştir. Weber'in görüşüne göre, modern kapitalist girişimi mantığı, modern ekonomik biçimleri geleneksel olandan ayıran belki de en önemli etkendir [17].

Bu ilişki modern kapitalizm ve bürokratikleşme arasında kurduğu bir ilişkidir. Yani,bürokrasinin yayılması, hem işçinin kamulaşmasını kapsar hem de insan idaresinin örgütlenmesine akılcılığın tatbikini içerir [18].

Weber, Marks'ın soyut kapitalist gelişme modelinin 'ekonomik' olanın 'politik' olana yönelterek türetiği;Weber modeli ise, 'ekonomik' olanı anlamak üzere çerçeve olarak 'politik' olanın kullanıldığı ters muhakeme sürecinden doğmuştur [19].

Weber' in vurguladığı gibi akılcı devlet, hiçbir surette salt belirginleşen modern kapitalizm oluşumunun bir sonucu değildir. Akılcı devlet, bundan öte, kendi ortaya çıkışının önünde yürü ve kendi gelişimini teşvik eder.

Weber'de sosyal sınıf önemlidir, çünkü o sınıf durumu, pazar konumu ile bir tutmasından kaynaklanan çaprazlama sınıf ilişkisinin birleştirici temasıdır. Şayet pazar konumu tam anlamı ile tatbik edilirse, hemen hemen sonu gelmez çoklukta sınıf durumunu ortaya çıkarır. Buda ancak, bireyler arasında ortak bir karşılıklı değişim ilişkisi yaratacak şekilde kümelenmesi sayesinde olur.

Hegel, bürokrasinin, sivil toplumda bulunan bencil menfaatlerine karşı, toplumun genel menfaatlerini temsil ettiğini savunur. Buna karşın Mark, bürokratik devletin hakim sınıfın odaklanmış bir tezahürü olduğunu görüşündedir.

Kaynaklar

1. Norman, Banny Piyasa İçin. Atilla Yayla, Piyasa Medeniyeti, Liberte Yayınları 2004 Ankara, s. 74-75.

2. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.84.

3. Hilary Wair Wright, a.g.e., s. 85.

* Hayek, 1984'e kadar 34 kitap, 25 broşür ve 235 makale yazmış, 13 mart 1992 de ölmüştür.

4. Hilary Wair, Wright, a.g.e., s.90.

5. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.91.

6. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.92.

7. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.94.

8. Hilary Wair Wright, a.g.e., s.94.

9. Hilary Wair Wright, a.g.e., s.94.

10. Antony Giddens "İleri Toplumların Sınıf Yapısı , Marksist Yaklaşımın Eleştirisi", Çev., Ömer Baldık, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.49.

11. Antony Giddens, a.g.e., s.52.

12. Antony Giddens, a.g.s.,s.51.

13. Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 1981, s.128-129.

14. Davit Beetham, Max Weber and the Theory of Moden politics. Geoge Allen □ unwin, Oxfort, 1974, s.269-171.

15. Enver Alper Güvel, Tarihsel açıdan Politika, Toplum ve Ekonomi, Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Adana Nobel Kitapevi, 1999, s.10.

16. Davit McCleland, "The achievving Society", Toronto, Princeton, New Jersey, New York, London, 1961, s.11.

17. Antony Giddens ileri toplumların sınıf Yapısı Marksit Yaklaşımın Eleştiresi, çev., Ömer Baldık, İstanbul,Birey Yayın., 1999, s.55.

18. Antony Giddens, a.g.e., s.56.

19. Antony Giddens, a.g.e., s.56.

КОШ ДЕФИЦИТ ГИПОТЕЗАСЫ: КЫРГЫЗСТАН МИСАЛЫНДА

Д. Байгонушова, докторант, Кыргыз-Түрк «Манас» университети <ari-mad07@mail.ru>

TWIN DEFICIT HYPOTHESIS: KYRGYZSTAN CASE

D. Baigonushova, Ph.D, Candidate, Kyrgyz-Turkish «Manas» University <arimad07@mail.ru>

Abstract

This paper examines the validity of twin deficits hypothesis (the relationship between the budget deficit and the current account deficit) using the quarterly data period 2000:1-2013:4 in Kyrgyzstan. Results show that there is a strong positive relationship between these two deficits. The regression analysis showed that the increase in the budget deficit by one dollar leads to an increase in current account deficit to $0.83. These results confirm the Keynesian view, which asserts the existence of twin deficits.

Key words: twin deficits, budget deficit, the current account deficit, regression.

Ачкыч сөздөр: кош дефицит, бюджеттик дефицит, күндөлүк операциялар дефицити, регрессия.

1. Кириш сөз

«Кош дефицит» (twin deficits) – мамлекеттик бюджет дефицити жана төлөөлөр балансынын бир бөлүгүн түзгөн күндөлүк операциялар балансы дефицитинин бир учурда орун алышын жана бул эки дефицит арасында байланыштын болушун көрсөтөт.

Кош дефицит гипотезасы алгач 1980-жылдары Америка кошмо штаттарында барган сайын өсүүчү бюджеттик дефицитти тышкы соода дефицитинин ээрчишинин

негизинде келип чыккан. 1973-жылдан кийинки стагфляция маселесин чечүү үчүн негизинен салыктарды төмөндөтүү керектигин айткан Сунушту жандоочу экономикалык доктрина колдоого алынып, АКШда салыктар төмөндөтүлө баштаган. Бирок, мамлекеттик каржоолорду кыскартуу мүмкүн эместигине байланыштуу экономика укмуштуудай чоң көлөмдөгү бюджеттик дефицитке учурай баштаган. Муну менен тең катар дүйнөдө эл аралык сооданын тездик менен өсүшү, Экинчи дүйнөлүк согуштун кесепеттеринен Европа мамлекеттеринин эми гана кутула башташы, убакыттан пайдаланып Япония, Корея, Тайвань сыяктуу мамлекеттер татаал электрондук техникаларды өздөштүрүүгө жетишип, АКШ менен эл аралык атаандаштыкка чыгы баштаган. Тышкы соодада атаандаштык күчүн жоготкон АКШ бюджеттик дефицитке тең катар тышкы соодада дагы дефицитке учураган. Узак убакыт бою бюджеттик дефициттин уланышынын жанында күндөлүк операциялар балансынын дефицитинин да улана бериши экономисттерде экөө арасында бир байланыш бар деген ой жараткан жана бул маселени изилдөөчүлөр тарабынан экономикага «кош дефицит» гипотезасы (twin deficits hypothesis) (Makin, 2002: 94) деген ат менен киргизилип, бул жаатта өзгөчө эмпирикалык изилдөөлөр көп жүргүзүлгөн.

Гипотезанын туура же туура эместиги азыркы күндө так далилдене элек. Талкуунун башкы маселелеринин бири тең салмактуу бюджет түшүнүгү. Кээ бир экономисттер экономиканын туруктуулугу үчүн тең салмактуу бюджет саясатын туура, бюджеттик дефициттин реалдуу экономикага таасири жок, болсо да оң таасири болбойт дешсе; кээ бирлери фискалдык саясаттын (анын негизинде бюджеттик дефицит болсо дагы) эффективдүүлүгүн жакташууда.

Кош дефицит учурда өнүккөн өлкөлөргө тең катар эле өнүгүп келе жаткан экономикалардын да маселеси. Себеби экономикалык өнүгүү процессине кирүү үчүн мамлекет башкы ролду алган өлкөлөрдө жумушсуздук, ички сактоолордун аздыгы, мамлекеттик каржоолорду кыскартуу мүмкүн эместиги, жогорку инфляция сыяктуу структуралык маселелерден улам бул мамлекеттерде бюджеттик дефициттин кесепети оор болууда. Мамлекет бул маселелерин чечүү үчүн жетиштүү булакты улуттук кирешеден ала албоосу бюджеттик дефициттердин пайда болушунда маанилүү рол ойноодо. Муну менен тең катар, мамлекеттик кирешелерди чыгашаларына параллелдүү өстүрүү мүмкүн эместиги, булактардын жетишсиздиги же эффективдүү эмес колдонулушу киреше-чыгаша тең салмактуулугун бузуп, тыштан карызданую жылдан-жылга өсүүдө.

2. Теориялык негиздер жана изилдөөлөр

Кош дефицит гипотезасына байланыштуу теорияда негизги эки түрдүү көз караш бар. Алардын бири Кейнстик көз карашка, экинчиси Рикардонун көз карашына таянат.

Кейнстик теория боюнча стимулдоочу салык-бюджет саясатынын, башкача айтканда бюджеттик дефициттин тышкы соода балансына эки жол аркылуу таасири бар: кыйыр жол аркылуу жана түздөн-түз таасири.

Кыйыр жолдон таасири бюджеттик дефициттин негизинде келип чыгуучу пайыздык ставкалардагы жогорулоо тышкы соодага да терс таасирин тийгизет. Тагыраак айтканда, бюджеттик дефициттин барган сайын өсүшү, пайыздык ставкалардын жана баалардын өсүшүнө жол ачат. Бул туруктуу же ийкемдүү валюталык курс системасы болбосун реалдуу пайыздык ставкаларды жогорулатат жана натыйжада чыгымдардын бири болгон пайыздык төлөөлөрдү жогорулатат, экспорттук товарлардын бааларын өстүрүү менен анын азайышына себепчи болот жана мунун негизинде тышкы соода дефицити жаралат. Реалдуу пайыздык ставканын жогорулашы `Hot money` аты менен белгилүү кыска мөөнөттүү чет элдик портфелдик инвестициялардын өлкөгө киришине негиз түзөт. Аталган себептерден улам өлкө валютасынын баасы жогорулап, экспорттук товарлары чет өлкөлүк рыноктор үчүн кымбаттап, конкуренттик күчүн жоготот, өлкө үчүн импорттук товарлар арзан абалга келет. Бул импортту өстүрөт жана соода дефицитин пайда кылат. Соода дефицити өз кезегинде кайра эле бюджеттик дефицитке алып келет (Anoruo-Ramchander, 1998: s. 487-

8). Бул процессти төмөнкүчө түрүндө көрсөтүүгө болот (рис. 1).

Рис. 1. Бюджеттик дефицит жана КОБ дефицити арасындагы байланыштын кеңири чагылдырлышы

Булак: Robert A. Blecker, **Beyond The Twin Deficits: A Trade Strategy for the 1991s**, Economic Policy Institute, U.S.A., 1992, s. 36.

Кош дефицит маселесинде өзгөрүүчүлөр арасындагы себеп-натыйжаны так билүү үчүн экономиканын тышка ачыктык деңгээлин билүү маанилүү. Кыскача, эгер алгач бюджеттик дефицитинин өсүшү пайыздык ставкалардын өсүшүнө, экинчиден пайыздык ставкалардын өсүшү өлкөнүн улуттук валютасынын бааланышына жана үчүнчүдөн өлкө валютасынын ашыкча бааланышынын негизинде өлкөнүн тышкы соода дефицити пайда болуп жатса жана бул чоңдуктар арасында корреляция бар (Binhan, 2002: s. 139-152) экендиги анык болсо мында «кош дефицит» теориясынын тууралыгын айтууга болот.

Бюджеттик дефициттердин түздөн-түз таасирин төмөнкүчө түшүндүрүүгө болот. Мамлекеттин стимулдоочу фискалдык саясат жүргүзүүсү жалпы суроо-талапты өстүрөт. Тактап айтканда, мамлекеттик каржоолордун өстүрүлүшү же салыктардын кыскартылуусу өлкө жарандарынын кирешелерин өстүрүү менен алардын суроо-талабын жандандырат. Кошумча жаралган суроо-талаптын бир бөлүгү өлкө ичиндеги өндүрүшкө, бир бөлүгү ал өлкөнүн импорттук ийкемдүүлүгүнө жараша чет өлкөгө багытталат. Натыйжада импорт өсүп, таза экспорт төмөндөйт. Мындай шартта бюджеттик дефицит түздөн-түз күндөлүк операциялар балансына терс таасирин тийгизет. Тагыраак айтканда, стимулдоочу фискалдык саясаттын күндөлүк операцияларга түз таасири каржоолор менен импорттун өсүшүнө таянат.

Тышкы соода дефицити экономикалык туруктуулукка терс таасир тийгизет: орто, узак мөөнөттө өлкөнүн карызын өстүрөт; чет элдик валюта резервин эритет жана валюта бааларын кысымга алат; өлкө өндүрүшү үчүн чийки зат катары импорттолуп жаткан товарлардын баа же көлөмүндөгү өзгөрүүлөр натыйжасында өндүрүш азайып, өлкөдө экономикалык өсүү темпи да төмөндөйт.

Валюталык саясат, бюджеттик дефицит жана тышкы карыздар арасында тыгыз байланыш бар. Ийкемдүү валюталык курс системасында негизги максат импорттук товарлардын бааларын экспорттук товарларга салыштырмалуу кымбатыраак кылуу менен каражаттардын экспортко багытталышын камсыздоо. Натыйжада экспорт өсөт, импорттук товарлардын баасынын өсүшүнө байланыштуу жалпы көлөмү кыскарат жана тышкы соода балансталат (Öniş, 1989: s. 12-13). Бирок бюджеттик дефицит бар учурда

бул механизм иштебейт. Экинчи жактан девальвация дагы импорттук товарлардын бааларын салыштырмалуу арзан кылуу менен тышкы соодага оң таасир тийгизет. Анткен менен девальвациядан кийин жалпы баалар деңгээлинин кайрадан өсүшү күтүлөт.

Кош дефицит гипотезасына Рикардонун көз-карашы боюнча бүгүн салык төлөөчү болгон киши жана анын урпактары капиталдык булак которууда бири-бирине көз каранды болгондуктан керектөө ал кишинин жана неберелеринин кирешелеринин жыйындысынын функциясы. Бюджеттик дефициттер келечекте төлөнүүчү салыктарга барабар болгондуктан үй-бүлөнүн кирешесинде жалпысынан өзгөрүү болбойт жана буга байланыштуу бюджеттик дефициттер макроэкономикалык чоңдуктарга таасир бербейт (Bernheim, 1989: 56). Тактап айтканда учурдагы бюджеттик дефицит келечекте алынуучу салыктарга барабар (Bernheim, 1989: 3).

Аталган көз караш алгач Barro (1974) тарабынан белгиленген. Ал, адамдардын жашоолору чектүү болгон менен ар үй-чарбасы өзүнөн кийнки бала-чакасына капитал калтыраарын эске алуу менен анализинде адамдардын капиталы ордуна үй-чарбаларынын капиталын колдонгон. Буга таянуу менен үй-чарбаларынын капиталы ыктыярдуу түрдө кийинки муундарына мурас калтырыла тургандыктан адамдар керектөөлөрүн убакыт аралык керектөө оптималдуулугун уюштурууда өз жашоо узндуктарын эмес жашоосу чексиз болгон үй бүлөлүк династиянын кирешесин эске алат (Bernheim, Bagwell, 1986:1). Ал эми үй-бүлө ичинде урпактар бири-бирине капитал гана эмес карыз да калтыруусу мүмкүн. Мындай шартта мамлекеттик каржоолор туруктуу учурда салык төмөндөтүү менен жаралган бюджеттик дефицит үй бүлө кирешесин өстүргөн менен алар керектөөлөрүн өстүрүшпөйт. Себеби рационалдуу адамдар учурдагы бюджеттик дефициттердин келечекте салык ирээтинде кайтып келээрин билишет. Келечекте ал салыктарды төлөөдө кыйынчылык жашабоо үчүн ашыкча кирешесин банктагы эсебине сактоого бөлөт же мамлекеттик баалуу кагаз сатып алат. Натыйжада жалпы талап өзгөрүүсүз калат. Бирок бул жерде «мамлекеттик облигациялар байлыкка киреби?» деген суроо жаралат. Рикардо-Барронун сунуштарына, башкача айтканда Рикардо тең салмактуулугуна караганда өкмөттүн облигация чыгаруу менен каржоолорун камсыздоосу учурда алынчу салыктардын облигация көлөмүнө барабар бөлүгүн келечеке калтыруусу болуп саналат. Облигация ээлери да колдорундагы ал облигация баасынын келечекте салыктарды өстүрүү менен төлөнөөрүн билишкендиги үчүн мамлекеттик облигациялар алар үчүн байлык болуп эсептелбейт (Dornbush et all, 2004: 577-8). Ушул себептен бюджеттик дефициттер жалпы суроо-талапка, ошондой эле экономикага эч кандай таасир этпейт деп ишендирет *Рикардонун эквиваленттүүлүк гипотезасы*. Мындай аталыш (`The Ricardian Equivalence Theorem`) алгач Buchanan (1976) тарабынан колдонулган.

Анализ иш менен толук камсыз болуу шартын жок; капитал рыногунун иштөөсү эч кынтыксыз т.а. капитал рыногунда толук атаандаштык бар, кишилер мамлекет сыяктуу эле ири суммада карыз алып же карызга бере алышат б.а. керектөөчүлөрдүн ликвиддүүлүк маселеси жок; мамлекеттин келечекке багытталган финансылык саясаты так белгилүү; адамдар рационалдуу жана келечекти ойлонуу менен иш кылат; салыктарды кыскартуу менен чектүү керектөөлөрү ар кандай болгон үй-бүлөлөр арасында кирешенин кайрадан бөлүнүшүн камсыз кылуу мүмкүн эмес деп эсептейт (Bernheim, 1989: 63). Аталган гипотезалар чыныгы жашоодо толук кандуу кездешпейт, бул шарттардан четтөөлөр көп кездешет. Терияга туура келбөөчү факторлорду төмөнкүдөй 4 негизги топко бөлүп кароо мүмкүн:

1. Келечектеги киреше жана алына туган салыктар белгисиз;
2. Экономикада кирешенин бөлүнүшүн бузуучу салык түрлөрү бар;
3. Жеке жана мамлекеттик сектордун кызыкчылыктары жана пландары бири-биринен айырмалануусу мүмкүн;
4. Карыздануунун белгилүү бир чеги бар.

Ал эми бул темадагы изилдөөлөргө карай турган болсок алардын басымдуу бөлүгү Кейнстик көз карашка ылайык жыйынтыкка

келген, бирок гипотезалары чындактан алыс болгон менен Рикардонун көз карашынын тууралыгын жактаган эмгектер да жок эмес (табл. 1).

Таблица 1 – Кейнстик жана Рикардонун көз караштарына ылайык жыйынтыкка келген эмпирикалык изилдөөлөр

Автору жана жылы	Статистикалык маалыматтар	Өлкө
Кейнстик көз карашка туура келүүчү изилдөөлөр		
Ali F. Darrat (1988)	1960–1984, чейректик берилиштер	АКШ
Zietz жана Pemberton (1989)	1972:4-1987:2, чейректик берилиштер	АКШ
Rosenweig жана Tallman (1991)	1971–1989 чейректик берилиштер	АКШ
Mohsen Bahmani–Oskooee 1989	1973-1985, чейректик берилиштер	АКШ
John D. Abell (1990)	1979-1985, айлык берилиштер	АКШ
Daniel David Banchman (1992)	1974-1988 чейректик берилиштер	АКШ
Selahattin Dibooglu (1994)	1957-1992, чейректик берилиштер	АКШ
Colm Kearney жана Mehdi Monadjami (1989)	1972:01-1987:04, чейректик берилиштер	Канада, АКШ жана Европа мамлекеттери
Ahmad Zubaidi Baharumshah, Evan Lau жана Ahmed M. Khalid (2005)	1976–2000 чейректик берилиштер	Индонезия, Малайзия, Филиппин, Тайланл
Ahmed M. Khalid жана Too Wee Guan (1996)	Өнүккөн өлкөлөр үчүн 1950-1994, башкалар үчүн 1955-1993, жылдык берилишьер.	АКШ, Англия, франция, Канада, Австрия, Индия, Индонезия, Пакистан, Египет, Мексика.
George A. Vamvakuas (1999)	1948-1994, жылдык маалымат	Греция
Alper Yılmaz (1993)	1987-1992, айлык берилиштер	Түркия
Ahmet Zengin (1999)	1987-1998, кварталдык берилиштер	Түркия
Elif Akbostancı ve Gül Ipek Tunç (2002)	1987-2001, жылдык берилиштер	Түркия
Fatih Yücel, Ahmet Yılmaz Ata (2003)	1975-2002, жылдык берилиштер	Түркия
Ahmet Ay, Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk, Savas Erdogan (2004)	1992-2003, айлык берилиштер	Түркия
Elmas Yaldız (2006)	1994:1–2005:3, кв. берилиштер	Түркия
Utku Utkulu (2003)	1950-2000, жылдык берилиштер	Түркия
BİNHAN (2002)	1980-2001-жылдар аралыгы, жылдык берилиштер	Түркия
Leonardo Bartolini and Amartya Lahiri (2006)	1972-2003	OECDнин 18 мүчө өлкөсү үчүн
Chowdhury жана Saleh(2007)	1970-2005	Шриланка
Kim ve Kim (2006)	1970-2003	Корея
Рикардонун көз-карашына ылайык жыйынтыка келген эмпирикалык изилдөөлөр		
Paul Evans (1988)	Кросс-секциялык маалымат	АКШ
Dewald жана Ulan (1990)	1954-1987, жылдык берилиштер	АКШ
Haug (1990)	1929-1985 жылдык берилиштер	АКШ
Faik Bilgili жана Emine Bilgili (1998)	1975-1993 жылдык берилиштер	АКШ, Сингапур, Түркия

Булакптар: 1) **Pelin VAROL İYİDOĞAN** “*Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Bütçe Dengesi ve Cari Ġşlemler Dengesi Ġlişkisi: Ekonometrik Bir Ġnceleme” Maliye Dergisi, Sayı 164, Ocak-Haziran 201, s. 89.*
2) **Yeliz DANIŞMAN**, *İKİZ AÇIKLAR VE DOĞRU MAKROEKONOMİ POLİTİKASI SEÇİMİ, mesleki yeterlilik tezi, Ankara-2009, s. 34.*

Мындан тышкары кош дефицит гипотезасына ылайык изилдөөлөр арасында эки дефицит арасында эки тараптуу байланыш же гипотезага терс келүүчү тышкы соода балансы дефицитинин бюджеттик дефициттерге таасири бар деген жыйынтыкка келген изилдөөлөр да бар. Мындай жыйынтыктарды түшүндүрүүнүн учурда

теориялык негизи түзүлө элек жана ушуга байланыштуу бул жыйынтыктар ар изилдөөчүнүн изилдөө жүргүзгөн экономикнын иштөө процессине байланыштуу өз пикирлеринин негизинде чечмеленип келүүдө.

Рис. 2ден көрүнүп тургандай Кыргызстан экономикасында 2004-жылдардан тарта бюджеттик дефицит жана тышкы соода дефицити арасында маанилүү ажырым пайда болуп акыркы 10 жыл ичинде ал кварталдык берилиште карай турган болсок бюджеттик дефициттен 6 эсеге өскөн.

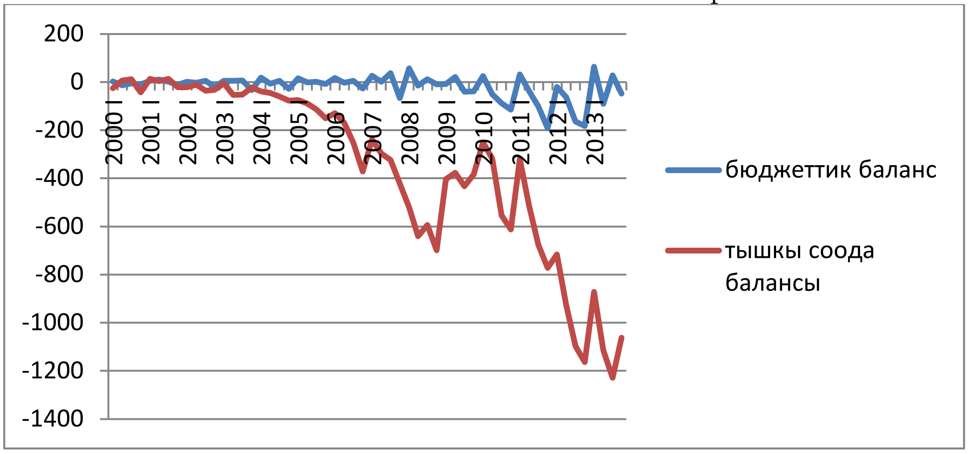

Рис. 2. Бюджеттик жана тышкы соода балансттары (2000-2013-жж, кварталдык берилиштер, млн. АКШ доллары менен)

Булак: Кыргыз Республикасынын статистикалы комитети, www.stat.kg

Ал эми 2010-жылдан тарта бул 2 дефициттин бирдей кыймылда болгондугун, башкача айтканда бюджеттик баланс сызыгы төмөн түшкөн учурларда ага апараллелдүү түрдө тышкы соода балансы дагы төмөн түшкөндүгүн, бирок бюджеттик дефициттер салыштырмалуу азыраак төмөндөгөндүгүн байкоого болот. Демек бул эки дефицит арасында байланыштын болушу толугу менен ыктымал.

3. Кош дефицит гипотезасын регрессиялык ыкманын негизинде тестирлөө

Регрессия өзгөрүүчүлөр арасындагы байланыштарды өлчөө максатында колдонулат. Жөнөкөй түз регрессия нормалдуу таралган, убакыт сериялары болсо бирдей аралыктарда топтолгон эки өзгөрмө арасында түз байланыш бар же жок экендигин аныктайт. Регрессиялык анализ үчүн керектүү бюджеттик дефицит (BD) жана тышкы соода балансы дефицити (TD) 2000-2013-жылдар аралыгы үчүн кварталдык берилиш түрүндө Улуттук статистика комитети жана Улуттук банктын маалымат базаларынан топтолуп, млн АКШ долларына айландырылды.

Стационардуу эмес өзгөрмөлөр менен иштөө жалган регрессияга, тактап айтканда туура эмес жыйынтыка жол ачкандыктан убакыт сериялары менен иштөөдө берилиштердин алгач стационардаштыруу/турукташтыруу керек. Ал үчүн топтолгон маалыматтар кварталдык берилиштер болгондуктан алгач жасалма өзгөрмөлөрдүн негизинде мезгилдик термелүүлөрдөн арылтылды. Андан соң жалган регрессиялык байланыш маселесинен кутулуу үчүн ар бир өзгөрмөнүн стационардуулукгун текшетүү максатында берилиштердеги автокорреляцияны эске алуучу Кеңейтилген Дики-Фуллер (ADF) тести жана ошондой эле берилиштердеги гетероскедастикалдуулукту эске алуучу Филлипс-Перрон (PP) бирдик тамыр тесттери жасалды (табл. 2). Берилиштер терс санда болгондуктан логарифмалары алынган жок, буга байланыштуу регрессиянын жыйынтыгы бирдик өзгөрүүлөрдү чагылдырат.

Таблица 2 – Бирдик тамыр тесттеринин жыйынтыктары

	ADF тестинин	PP тестинин жыйынтыктары

Өзгөрмөлөр	Константа бар, тренд жок	Константа жана тренд бар	Константа да, тренд да жок	Константа бар, тренд жок	Константа жана тренд бар	Константа да, тренд да жок
BD	-4,98 (0)*	-6,07 (0)*	-5.04 (0)*	-5.28 (4)*	-6.12 (3)*	-5.33 (4)*
TD	-0.29 (0)	-2.82 (0)	-0.33 (0)	-0.12 (4)	-2.82 (0)	-0.34 (1)
Δ TD	-6.91 (1)*	-7.01 (1)*	-7.04 (0)*	-7.24 (4)*	-7.27 (6)*	-7.04 (1)*

* - 1%, ** - 5% ve *** - 10% стационардуулук шарттары камыз болгон ишеним деңгээлдерин көрсөтөт.
MacKinnon критикалык чоңдуктары Eviews 7 эконометрикалык пакеттик программа тарбынан автоматтык түрдө берилет.
Кашаа ичиндеги көрсөткүчтөр оптималдуу кечигүү узундуктарын берет.
Оптималдуу кечигүү узундуктары Schwarz маалымат критерийлерине карата белгиленди жана максимум кечигүү узундугу 5 деп алынды.

$$\Delta TD = -16.18 + 0.83^{*} BD$$

Стандарттык четтөө (12.2241) (0.2696)

t стат. чоңдуктары (-1.3235) (3.0778)

$$r^2 = 0.15$$

F стат.=9.47 ыктымалдуулугу (F stat.)=0.003

Бул регрессиялык байланыш бизге аталган эки дефицит арасында түз байланыш бар экендигин көрсөтүүдө. Жыйынтыка ылайык эгер бюджеттик дефицит бир АКШ долларына өстүрүлө турган болсо, тышкы соода дефицити 0,83 долларга өсө тургандыгын түшүндүрөт. Бул биздин экономиканын тыштан карыз алуу, мамлекеттик баалуу кагаздарды чыгаруу аркылуу тапкан каражаттарынын 83%ы кайра эле импортко жумшалып жаткандыгын, экономиканын канчалык деңгээлде импорттон көз каранды абалда тургандыгын көрсөтөт. Экинчиден регрессиянын $r^2 = 0.15$ болушу бюджеттик дефициттердин тышкы соода дефицитиндеги өзгөрүүлөрдүн 15%дык бөлүгүн гана түшүндүрө ала тургандыгын көрсөтүүдө.

Регрессиондук моделдин ишенимдүүлүгүн көрсөтүүчү калдыктардагы автокореляцияны текшерүү үчүн LM тести, калдыктардын нормалдуу таркалышы тести, өзгөрүүчү вариация тести, моделдин жалпысынан маанилүүлүгүн көрсөтүүчү Ramsey RESET тести жана да берилиштердеги структуралык өзгөрүүлөрдү текшерүүчү CUSUM тесттери түзүлгөн модельдин жана эсепөөнүн жыйынтыктарынын ишенимдүү экендигин далилдөөдө. Ал эми жогорудагы модельдеги өзгөрмөлөрдүн орундарын алмаштыруу менен тышкы соода дефициттеринин бюджеттик дефициттерге таасирин караганыбызда Ramsey RESET тести модельдин туура эмес түзүлгөндүгүн көрсөттү, демек, тышкы соода балансы дефицити бюджеттик дефициттин фактору эмес.

4. Жыйынтык жана сунуштар

Анализ жыйынтыктары бюджеттик дефициттин канчалык көп бөлүгү тышкы соодага жумшалып жатса да тышкы соодага таасир эткен башка факторлор дагы бар экендигин, бирок кош дефицит гипотезасы тарабынан караганыбызда бул регрессиондук модель «бюджеттик дефицит тышкы соода балансы дефицитинин өсүшүнө себепчи болот» деген Кейнстик көз караштагы гипотезанын Кыргызстан экономикасы үчүн туура экендигин далилдөөдө. Буга байланыштуу мамлекет тарабынан бул эки дефицитти оңдоо максатында бюджет-салык саясатынан тышкары, активдүү тышкы соода саясатын да колго алуусу зарыл.

Бюджеттик дефициттерди төмөндөтүү максатында, биринчиден, мамлекет бюджет – салык саясатынын эффективдүүлүгүн жогорулатууга, анын ичинде салыктык жүктөрдүн оптималдаштырылуусуна көңүл бөлүүсү зарыл. Экинчиден, антикоррупциондук жана антимонополдук уюмдардын ишмердүүлүгүн жакшыртуу керек, себеби белгилүү болгондой Кыргызстан көмүскө экономика жана коррупция деңгээли боюнча дүйнөдөгү эң жогорку көрсөткүчтүү мамлекеттердин катарына кирет. Бул көрсөткүчтөрдү төмөндөтүү аркылуу мамлекеттик бюджетке олуттуу киреше алып келүүгө болот.

Тышкы соода дефицитин жакшыртуу максатында люкс товарларга кошумча нарк

салыгын өстүрүү менен бирге өндүрүшкө керектүү технология жана жабдыктардын өлкөгө киришине стимул берүү керек.

Колдонулган адабияттар

Makin, A. J. (2002), *International Macroeconomics*, London: Pearson Education.

Anoruo, E. ve S. Ramchander (1998), "**Current Account and Fiscal Deficits: Evidence from developing Economies of Asia**", *Journal of Asian Economics*, volume: 9, No:3, ss.487-501.

Robert A. Blecker (1992), "**Beyond The Twin Deficits: A Trade Strategy for the 1991s**," Economic Policy Institute, U.S.A.

Binhan (2002), "**İkiz Açık Teorisi: Türkiye'nin 1980-2001 Dönemi Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Üzerine Bir Nedensellik Araştırması**", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 41.Seri, ss.139-152.

Öniş, Ziya (1989), "**Türkiye'de Dış Borç Politikaları ve Dış Borç Sorunu 1980-1988**", İstanbul, ITO Yayın No: 1989-33.

Bernheim, B. Douglas (1989) "**A Neocalassical Perspective on Budget Deficits**", The Journal of Economic Perspectives, Vol.3, No:2.

Barro, R. J. (1974), "**Are government bonds net wealth?**", Journal of Political Economy, volume: 82, No: 6, ss. 1095-117.

Bernheim, B. D. ve K. Bagwell (1986), "**Is Everythıng Neutral?**", Nber Workıng Paper, No: 2086

Dornbusch, Rudiger, Stanley Fisher, ve Richard Statz (2004) **Macroeconomics,** 9 th edition, Boston: McGraw Hill.

Bunchanan, James (1976) "**Kamu Borçlanması**", түрк тилине котормосу: Haluk Tandırcıoglu, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglukamu-borclanmasi.pdf, (алынган дата 9 декабрь 2014).

İyidoğan, Pelin Varol (2013) **"Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Bütçe Dengesi ve Cari Ġşlemler Dengesi Ġlişkisi: Ekonometrik Bir Ġnceleme**" Maliye Dergisi, Sayı 164, Ocak-Haziran, ss 82-98

Danişman, Yeliz (2009) **İkiz Açiklar ve Doğru Makroekonomi Politikasi**

Seçimi, Mesleki Yeterlilik Tezi Ankara-2009, s. 34.